

Александра
БАБИЋ
Мр Гордана
ЈЕРЕМИЋ

ДВОРИШТЕ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У ЧАЧКУ – ИСТРАЖИВАЊА 1977. ГОДИНЕ

УДК: 902/904(497.11)(047.31)

АПСТРАКТ: У раду се презентују резултати првих археолошких истраживања у дворишту Народног музеја у Чачку 1977. године. Реч је о сондажним истраживањима дуж западне фасаде зграде Музеја, где су у четири отворене сонде пронађени трагови материјалне културе од касне антике до краја XIX века. Анализују се стратиграфија, остаци архитектуре и некропола у светлу историјске и ликовне грађе, која је послужила као параметар за њихово хронолошко разграничење.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Двориште Народног музеја Чачак, касна антика, средњи век, некропола, архитектура, турско доба, XIX век

Двориште Народног музеја¹ представља значајно вишеслојно археолошко налазиште на територији града Чачка. На простору, димензија око 100 x 100 m, на углу улица Цара Душана и Господар Јованове, југозападно од цркве Светог Вазнесења, на слободним површинама око данашњег господар Јовановог конака, налази се локалитет на коме су се у различитим временским епохама развијала насеља сеоског, односно градског типа.

Реч је о терену удаљеном око 600 m у правцу југа од садашњег корита Западне Мораве. Терен је у ранијим епохама повремено био плављен, што историјски извори бележе, а потврђују археолошка истраживања. У новије време, од краја XIX века, због великих грађевинских подухвата и развоја градске инфраструктуре, прилично је измењена конфигурација тла, а великим насипањима надморска висина терена знатно подигнута.

Прва археолошка истраживања на простору дворишта Музеја вршена су 1977. године и била су сондажног карактера (сл. 1).² Ископавања су спроведена на траси асфалтног пута уз западно лице зграде Народног музеја, у оквиру пројекта парковског уређења комплекса. Том приликом отворене су четири сонде, укупне истражене површине 42,75 m².

Сонда I – Постављена је уз северозападни угао зграде Музеја, на 2,50 m од западне фасаде, димензија 4,50 x 3,00 m, са краћом страном паралелном са зградом.

Сонда II – Отворена је на удаљености око 13,50 m југозападно од *сонде I*, димензија 4,00 x 3,00 m, са дужом страном паралелном са правцем пружања зграде.

1 У даљем тексту: двориште Музеја.

2 Радовима, спроведеним у периоду од 19. маја до 13. јуна 1977. године, руководила је Милена Икодиновић, кустос Народног музеја у Чачку.

Сонда III – Постављена је уз југозападни угао испуста средишњег дела зграде. Од *сонде II* удаљена је око 20 m у правцу југозапада, димензија 4,00 x 3,00 m, са краћом страном паралелном са музејском зградом.

Сонда IV – Отворена је на удаљености 3,50 m од југозападног угла зграде Музеја, источним лицем паралелна са западном фасадом зграде, димензија 2,50 x 2,50 m.

Стратиграфија

Стратиграфска ситуација у *сондама I-IV*, урађена је на основу дневника истраживања и непотпуне техничке документације.

У *сонди I* први слој чини шут, дебљине 0,60 m, са рецентним металним и керамичким налазима. Овом периоду припадају и темељни остаци угла једне грађевине, на релативној дубини 0,40-0,60 m. Слој се генерално датије у XIX век. На дубинама 0,60-1,20 m поново се јавља слој земље, из документације непознатог квалитета, са шутом и поремећеним зидовима. Овом слоју припадају налази шест гробова, укопаних у слој шута старије грађевине. Старијем слоју припадају остаци камених зидова грађевине и делови поплочања, на релативној дубини ▼1,84 m. Зидови су фундирани у слој здравице, до релативне дубине ▼3,01 m (северни зид), односно ▼3,28 m (источни зид).

Стратиграфска слика у *сонди II* је нешто једноставнија. Први слој чини хумус, испод кога је слој дробљене цигле и црепа (▼0,25-0,40 m), следи црна растресита земља (▼0,40-1,70 m), потом жућкастомрка земља (▼1,70-2,00 m). На релативној дубини ▼2,00 m откривен је венац зиданог бунара, укопаног у здравицу. Отвор бунара поклапа се са дном јаме из претходног слоја. На дубинама ▼2,00-2,20 m налази се жута иласта земља, здравица.

У *сонди III*, у горњој зони јавља се шут од дробљене цигле и црепа (▼0,00-0,25 m), затим следи слој шута (▼0,25/0,37-0,60/0,70 m), који се завршава неvezаном групом камена пешчара, на коти ▼0,75 m. Трећи слој је тамномрка земља (▼0,80-1,15 m), којој припада јама уз источни профил сонде (од коте ▼1,15 m). Четврти слој је танки слој жућкастомрке земље (▼1,65-1,80 m), испод кога је тамномрки (сиви) слој, који почива на здравици.

У најјужнијој *сонди* из 1977. године (*сонда IV*), археолошки слој је веома поремећен укопавањем шахта, највероватније за зграду Окружног суда. Ван ове конструкције забележено је смењивање следећих слојева: од ▼1,10-1,65 m грађевински шут, од ▼1,65-2,15 m сиви слој, док најстарије слојеве представљају жућкастосива земља на котама ▼2,15-2,60 m и танак слој печене земље и гари на ▼2,60-2,70 m.

Остаци архитектуре

Остаци архитектуре и зиданих конструкција откривени су у три сонде (*I, II и IV*) и припадају различитим периодима.

Најмлађем периоду припада конструкција у *сонди IV*, од цигала везаних малтером и малтерисане унутрашњости, која је опредељена као шахт зграде Окружног суда (сл. 2). Конструкција је уочена на релативној дубини ▼0,68 m, са дном на коти ▼1,20 m.

У *сонди I*, на релативној дубини ▼0,40 m, откривен је североисточни угао једног објекта (сл. 3), сачуван у темељној зони, грађен претежно од плочастог притесаног кречњака, везаног малтером, постављен на малтерној подлози. Северни зид је дебљине 1,00 m, источни 0,75 m и немарније је израде у односу на северни. Оба зида очувана су у висини 0,25-0,30 m, у облику једног до два реда камена.

У истој *сонди*, испод темеља поменутог објекта и гробова, откривен је још један угао објекта и припадајуће поплочање (сл. 4, 5). Зид правца север-југ је главни носећи зид, дебљине 0,75 m, укопан у слој здравице 1,18 m, са темељним проширењем од 0,30 m. Темељ је грађен од једног реда крупних облутака, над којим се смењују ситнији ломљени камен и шљунак. Између темеља и надземног дела налази се нивелациони слој од малтера дебљине 2,0-4,0 cm. Зид правца исток-запад је нешто плиће фундиран, 0,91 m, и нема темељни испуст. Дебљина овог зида је 0,60 m. Оба зида су од плочастог камена, везивана малтером са песком, који је структури дао сиву боју.

Остатак зиданог бунара констатован је у *сонди II* (сл. 6). Бунар је унутрашњег пречника 0,75 m, са кружним венцем од два реда ломљеног камена. Налази се непосредно испод рецентне (турске) јаме, и пражњен је у дубину свега 0,50 m, а припада слоју жућкастомрке земље.

Грбови

Истраживањима 1977. године откривен је у *сонди I* део некрополе са шест гробова слободно укопаних покојника, сахрањених у слоју шута старије архитектуре (сл. 7, 8). Укопавање је констатовано на релативним дубинама ▼1,36-1,76 m. Камен из шута коришћен је за формирање гробног венца око покојника. Сви покојници су положени на леђа, оријентисани у правцу запад-исток, са мањим девијацијама. Скелетни остаци су различито очувани.

Гроб 1 – Откривен на релативној дубини ▼1,36 m (сл. 9). Слободно укопани покојник, опружен на леђима, оријентисан запад-исток. Делимично оштећена лобања почива на десном образу, руке прекрштене у пределу карлице. Недостају кости стопала. Гроб без инвентара и прилога.

Гроб 2 – Гроб слободно укопаног покојника, јужно од *гроба број 1*, откривен испод темеља грађевине из XIX века, на релативној дубини ▼1,58 m, оријентисан у правцу запад-исток, са скретањем 20° према северу (сл. 9). Глава благо нагнута према десном рамену, руке прекрштене у пределу груди, недостају лева бутна кост и кости стопала. У пределу груди нађен сферични бронзани привесак са петљом (сл. 11).

Гроб 3 – У југоисточном углу сонде откривена само лобања покојника, положена на потиљку (сл. 10). Релативна дубина ▼1,60 m. Око покојника венац од камена, део гробне конструкције.

Гроб 4 – Непосредно испод гроба број 2, исте оријентације (запад-исток, са скретањем 20° према северу), с тим што се гробне јаме не подударују (сл. 10). Глава покојника почива на грудима покојника број 2. Релативно добро очуван скелет, положен на леђима, са главом на десном образу, усмереној према десном рамену. Руке прекрштене у пределу груди, ноге опружене, под притиском земље стопала окренута споља. Гроб без инвентара.

Гроб 5 – Делимично откривен, само екстремитети ногу, остатак гроба залази у јужни профил сонде (сл. 10). Слободно укопани скелет, оријентисан запад-исток, са скретањем 20° према северу. Кости стопала нису остале очуване. Гроб без налаза.

Гроб 6 – Откривен само део гроба, код северозападног угла сонде, на релативној дубини ▼1,76 m, укопан у зид старије архитектуре (сл. 8). Од покојника откривене само потколенице. Без покретних налаза.

Коментар налаза 1977. године

Иако изведена на малој површини, археолошка истраживања у дворишту Народног музеја у Чачку током 1977. године пружила су основне податке о функцији овог простора у различитим историјским периодима.

Најстарији слој припада периоду касне антике. На основу резултата ископавања 1977. и 1984. године и њиховим поређењем са резултатима истраживања порте цркве Светог Вазнесења, др Милоје Васић је издвојио два римска хоризонта.³ Први хоризонт је определио у период првих деценија IV века до 378. године, док је млађи датовао од осамдесетих година IV до првих деценија V века.⁴ У покушају разрешења проблема карактера насеља из овог доба, др Васић је изнео претпоставку да се на овом простору развијао викус (vicus), коме су гравитирале околне виле рустике.

Налази римског доба у сондама из 1977. године су релативно малобројни у односу на друге налазе, и углавном потичу из шута млађих слојева. Археолошки слој који би се могао везати за римско доба, у теренској документацији је различито описан, као жута иласта земља у сонди II, сивомрка у сонди III и жућкастосива у сонди IV, на релативним дубинама 2,00/2,15-2,60 m. Покретни налази укључују фрагменте керамичких посуда (здела, лонаца, тањира, крчага, поклопаца и пехара), уз приметно одсуство амбалажне керамике (амфора и питоса).⁵ У шуту су нађене две подне лептирасте опеке, делови кровног

3 Милоје Васић, „Касноантичка налазишта у Чачку и околини”, *Богородица Градачка у историји српског народа*, Чачак, 1993, стр. 12-13.

4 Исто, стр. 13.

5 Детаљни каталог налаза са свих ископавања дворишта Музеја налази се у припреми за штампу.

покривача (*tegulae, imbrices*), фрагмент скулптуре примитивније израде и неколико фрагмената камених споменика.

Посебан проблем представља налаз дела грађевине у *сонди I* (сл. 4), за који је претпостављено да припада остацима римског објекта.⁶ Покретни налази који припадају објекту и чвршће везивање нивоа сокла за стратиграфију, на жалост, нису довољно јасни за атрибуцију објекта као римског. Наиме, објекат је зидан плочастим каменом и на начин који се среће у грађењу темељних остатака у наосу цркве Светог Вознесења.⁷

Римском периоду највероватније припада зидани бунар, над којим је у турско доба направљена отпадна јама, тако да је у испуни бунара било турске и античке керамике.

Средњовековни хоризонт у дворишту Музеја прати се мањом количином фрагмената керамичких посуда, претежно огњишне керамике, које би према основним карактеристикама могле да се одреде у XIV-XV век. Уколико се прихвати претпоставка да остаци грађевине из *сонде I* не припадају античком периоду, било би сасвим извесно да припадају овом хоризонту, да су зидани у време великих грађевинских подухвата на Богородичиној цркви и да су страдали у турском освајању до 1459. године. С обзиром на велики значај који је имала Богородичина црква у позном средњем веку, сасвим је могуће да су се на простору дворишта Музеја налазили пратећи објекти овог комплекса и да је један њихов део откривен у *сонди I* 1977. године (сл. 4).

Над рушевином је формирана некропола, у којој је откривено шест гробова. Археолошким истраживањима 1977. године обухваћен је само њен мањи део, и то у најсеверније отвореној сонди. Грובהа није било у *сондама II-IV*, што представља податак о њеном распрострањању на југу. У испитаним гробовима, код само једног покојника пронађен је гробни инвентар у облику привеска од бронзаног лима, две полукалоте и дужом ливеном петљом (сл. 11). Према оријентацији покојника, некропола је свакако хришћанска. *Terminus ante quem* за сахрањивање покојника је време пре претварања хришћанске богомоље у џамију, односно пре 1572. године.⁸ Претпостављени ниво ходања и укопавања гробних рака налази се на релативној дубини ▼0,97 m, јер је на овој коти изнад *гроба бр. 6* пронађено гробно обележје. Укопавање покојника било је веома плитко, дубине 0,40-0,80 m.

У турско доба простор дворишта Музеја интензивно је коришћен, што се види на основу бројних покретних налаза, који потичу из археолошког слоја и испуна отпадних јама. Прецизнија хронолошка разграничења између периода турске и аустријске доминације и обнове у доба Обреновића нису на овако

6 | М. Васић, н. д., 13.

7 | Милка Чанак-Медић, „Нови подаци о архитектури и скулптури Богородице Градачке”, *Богородица Градачка у историји српског народа*, Чачак, 1993, сл. 7-9.

8 | Милош Радовановић, „Богородица Градачка у урбанистичкој структури Чачка”, *Богородица Градачка у историји српског народа*, Чачак, 1993, стр. 213.

ограниченом простору могла јасније да се дефинишу, међутим, да је на овом простору било знатнијих грађевинских активности упућује слој шута дебљине око 0,50 m, који је крајем XIX века нивелисан.

Остатак грађевине у *сонди I* (сл. 3), откривен на релативној коти 0,40 m, на којој започиње насипање терена дробљеном циглом и црепом, припада последњим деценијама XIX века. Грађевина је вероватно подигнута након доласка Феликса Каница у Чачак 1860. године, који је у својим белешкама и на скицама није регистровао.⁹

Сумирајући резултате првих истраживања у дворишту Музеја 1977. године, може се рећи да, иако малог обима, представљају значајан допринос сагледавању овог простора у различитим временским оквирима, о којима се до сада доста знало захваљујући путописној, дипломатској и литерарној грађи, као и ликовним приказима и фото-материјалу, а који је кроз откривене археолошке остатке доживео своју материјализацију.

9 | Радивоје Бојовић, „Чачак на цртежу Феликса Каница из 1860. године”, *Богородица Градачка у историји српског народа*, Чачак, 1993, стр. 252, сл. 1-2.

National Museum Yard in Cacak – Researches in 1977

Trial excavation archeological tests were carried out in 1997 because of building an asphalt road next to the west edge of the National Museum building. Four sondages were tested, total area 42,75 m² up to the level of subsoil. The stratigraphic picture of the locality was obtained by these works as well as basic data about periods of inhabiting and using this terrain through history. The works are especially significant when you take into account the closeness of the church of St. Vaznesenje (Ascension) and the fact that yard of the National Museum makes a whole together with the church.

By archeological excavations in 1977 different purpose of this space in the past was confirmed. The oldest layer is of residential type from the Roman times; approximately dating back the end of III and IV century B.C., then there is the layer of the same type from XIV-XV century, documented by movable findings and demolished remains of architecture. In the following period, probably at the beginning of XVI century, and certainly before the church was turned into a mosque, so before 1560 in the yard of the National Museum there was a Christian necropolis of skeleton buried deceased people whose centre was around the church of Saint Vaznesenje (Ascension). In 1977 some six graves were researched partly but only in one of them there was a grave finding. During the Turkish rule and after that the space was intensively used which is proved by numerous movable findings, among which ceramic vessels and metal objects are dominant. The space was transformed several times till the second half of the XIX century when it got the image which remained till the present days.

Aleksandra BABIC
Gordana JERIC, M. A.

La cour du Musée national, Cacak – recherches de l'année 1977

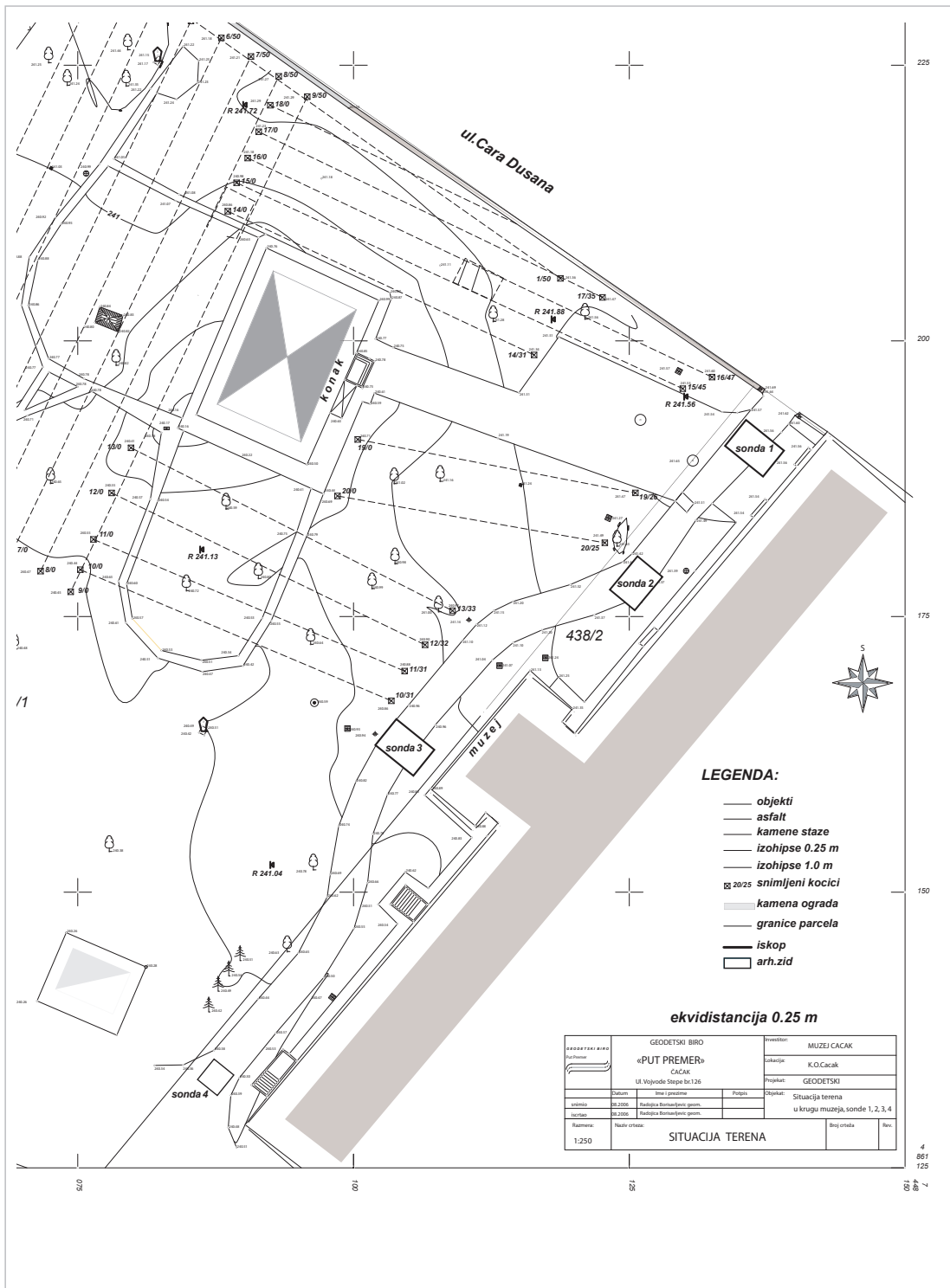
À cause de la nécessité de construction d'une route revêtue d'asphalte le long du bord-ouest du bâtiment du Musée national à Cacak, pendant l'année 1977 des recherches archéologiques de sondage sur cet emplacement furent effectuées. Quatre sondes furent examinées de manière archéologique, de superficie totale de 42,75 m², jusqu'au niveau de la terre solide sur laquelle reposent les fondements du bâtiment. Par ces travaux fut obtenue l'image stratigraphique de la localité, ainsi que les données élémentaires sur les périodes d'installation et d'utilisation de ce terrain à travers l'histoire. Les travaux sont particulièrement importants, quand on tient compte de la proximité de la localité de l'église St-Vaznesenje, avec laquelle la cour du Musée national forme un ensemble unique.

Par les fouilles archéologiques en 1977 fut confirmée la différente affectation de cet emplacement dans le passé. La plus ancienne couche fut une couche ayant des traces de vestiges de l'époque romaine, orientée vers la fin du IIIème - IVème siècle après

Александра БАБИЋ, Мр Гордана ЈЕРЕМИЋ

J.-C., puis suit une couche avec des traces de vestiges du XIVème- XVème siècle, documentée par des trouvailles mobiles et des trouvailles démolies de restes d'architecture. Dans la période suivante, probablement au début du XVIème siècle, et sans doute avant la transformation de l'église St- Vaznesenje en mosquée, par conséquent avant l'année 1560, sur l'emplacement de la cour du musée s'étendit une nécropole chrétienne de défunts enterrés avec squelette, dont le noyau fut autour de l'église St- Vaznesenje. Par les travaux de l'année 1977 furent explorés partiellement six tombeaux, parmi lesquels on trouva seulement dans l'un d'entre eux une trouvaille sépulcrale. Dans la période de la domination turque, ainsi qu'après elle, l'emplacement de la cour fut utilisé intensément, ce dont témoignèrent de nombreuses trouvailles mobiles, parmi lesquelles dominèrent des récipients céramiques et des objets métalliques. L'emplacement vécut, jusqu'à la deuxième moitié du XIXème siècle, diverses transformations, jusqu'à ce qu'il n'obtint la physionomie, telle que nous la surprenons aujourd'hui.

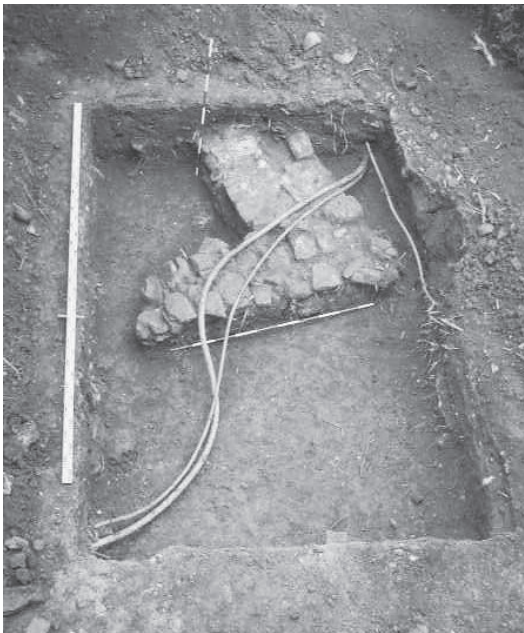
Aleksandra BABIC
Gordana JERIC, titulaire d'un magistère

Сл. 1. Чачак, двориште Народног музеја, ситуациони план са сондама 1977. године

Сл. 2. Сonda IV, остаци шахта

Сл. 3. Сonda I, остаци објекта с краја XIX века

Сл. 4. Сونда I, угао старијег објекта и поплочање

Сл. 5. Сонда I, темељ старијег објекта

Сл. 6. Сонда II, бунар

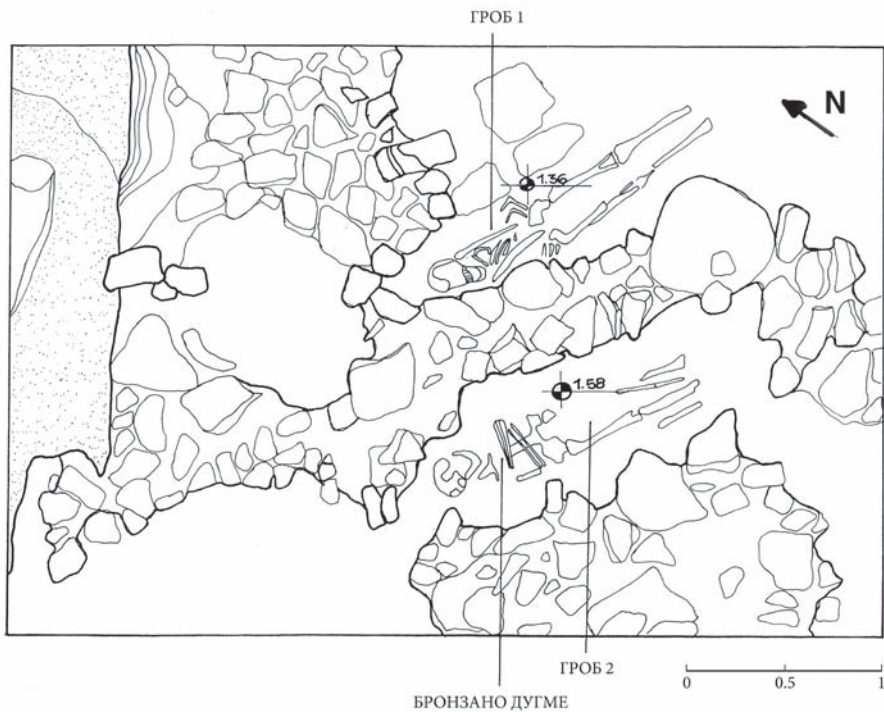
Сл. 7. Сонда I, гробови бр. 1-5

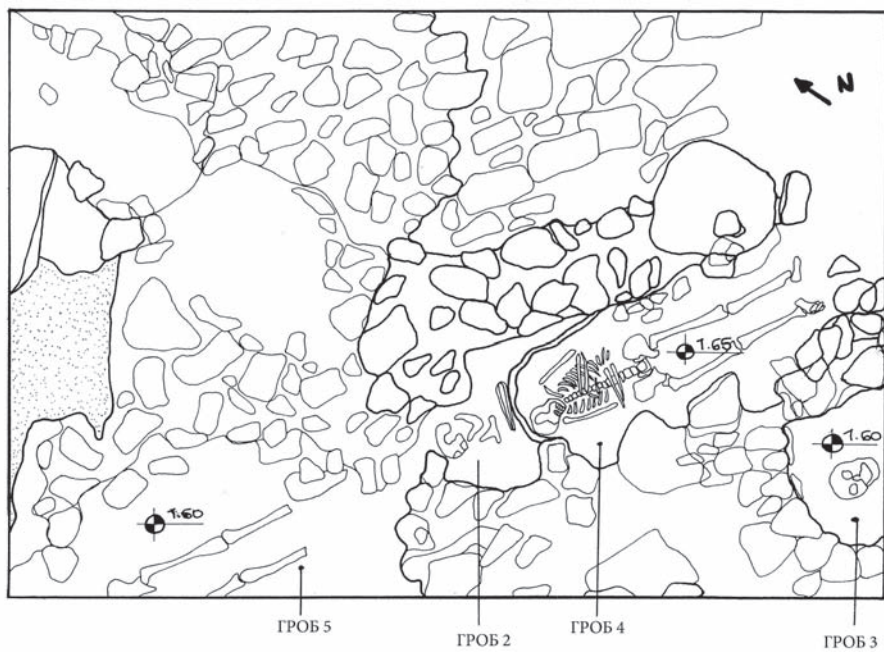
Сл. 8. Сонда I, гроб бр. 6

Сл. 11. Сонда I, гроб 2, бронзани привесак

Сл. 9. Сонда I, основа са гробовима 1 и 2

Сл. 10. Сонда I, основа са гробовима 3, 4 и 5